

Александар Штајн, мастер\*  
Музичка школа „Др Милоје Милојевић”  
Крагујевац

## КЊАЖЕСКО-СРБСКИ ТЕАТАР У КРАГУЈЕВЦУ – ПРВО СТАЛНО ПОЗОРИШТЕ У СРБИЈИ

**Сажетак:** Настало као „Књажеско-србски театар” у садашњој прес-тоници младе кнежевине, крагујевачко позориште до данас дели судбину своја града, српске културе, друштва и државе. Премештање прес-тонице у Београд, недостигањем континуитета у развоју земље и њени падови и успони учинили су и да крагујевачки театар, као дошпирана установа културе, буде стално у процесу оснивања и ташења. Из записа хроничара крагујевачког позоришта, може се закључити да је повољна друштвено-економска клима обојављивала репертоар и будила ентузијазам позоришних делатника, као и да су финансијски проблеми утицали да се у једном тренутку, већ устаљено позориште нађе пред ташењем. Међутим, захваљујући истрајности и шаленству крагујевачких позоришних уметника и уравнишља али и реномеу и значају крагујевачке позоришне куће за културни животи града и земље, данас се прославља 180 година од оснивања првог сталног театра у Србији. Овај рад представља хронолошки приказ значајних догађаја и околности који су утицали на формирање модерног позоришта са бољим уметничким репертоаром.

**Кључне речи:** КЊАЖЕСКО-СРБСКИ ТЕАТАР, ТЕАТАР „ЈОАКИМ ВУЈИЋ”, ПОЗОРИШТЕ, КРАГУЈЕВАЦ, ИСТОРИЈА ПОЗОРИШТА.

---

\* Контакт: astajn@gmail.com

### Увод

Када је 1818. године Кнез Милош Обреновић одлучио да Крагујевац прогласи престоницом Србије, ова мала турска касаба у срцу Шумадије имала је, како наводи Стојадиновић, свега 193 куће, без изграђене инфраструктуре, администрације, судства и осталих творевина модерне цивилизације, али је зато поседовала географски положај са кога се „могла лакше бранити слобода и борити се за независност” (Стојадиновић, 1975: 9). Поставши престоном варош, Крагујевац је убрзо почео да поприма обресе града и у материјалном и у духовном смислу. Николић бележи да су странци који су посећивали Крагујевац 30–их година 19. века писали о њему као лепо уређеном месту о коме се води рачуна и да „живот и кретање те нове престонице у великој су опреци са тишином и усамљеношћу што чине жалосним већи део турских вароши” (Николић, 1972: 418). Позиција и могућности главног града привлачили су многе појединце који су желели да своје услуге ставе у службу Књазу. Стојадиновић примећује да је Крагујевац, након хатишерифа из 1830. године, којим је Србији омогућено право на штампарију и слободу школовања, 30-их година 19. века поставио основе просветног и културног живота (Стојадиновић, 1975: 11). „Од 1830. Србија је могла несметано да ради на народном просвећивању, број образованих људи је растао, 1832. радило се на оснивању научног друштва, идуће године пресељене су из Београда у Крагујевац Државна штампарија, књиговезница, Народна библиотека и Виша школа” (Кићовић, 1960: 17). Вишу школу Крагујевац је добио у новембру 1833. године, да би у марту две године касније она прерасла у Гимназију<sup>1</sup>. Српска штампарија (Типографија или Књигопечатња) која је 1830. године основана у Београду под руководством Немца Адолфа Бермана, а премештена у Крагујевац 1833. године у зграду касарне на левој обали Лепенице, са радом је почела 1. јануара 1834. године, а већ петог јануара из штампе је изашао први број „Новина Србских” штампаних у крагујевачкој вароши. Постојећа инфраструктура и свеопшта клима створили су услове за оснивање првог српског сталног театра.

<sup>1</sup> Николић пише да је Гимназија у Београду, основана највише заслугом Вука Стефановића Караџића у октобру 1830. године, била замишљена као стручна школа која треба да ствара способне службенике, и да је премештена у Крагујевац због бољих услова и саме природе престонице. У јесен 1838. године, уз Гимназију, као њен саставни део, основан је Лицеј (Николић, 1972: 422).

## 1. Оснивање Књажеско-србског театра

Иако се оснивање Књажеско-српског театра везује за 1835. годину, у Крагујевцу позоришни живот, по претпоставама историчара, постоји још од 1825. године у форми школских представа које је са својим колегама и ученицима приређивао млади, тада двадесетосмогодишњи учитељ Ђорђе Евгенијевић. Са својом аматерском дружином наступао је по Крагујевцу, највероватније на свечаностима поводом обележавања почетка и краја школске године и о великим празницима, што представља прву појаву позоришне уметности у Србији<sup>2</sup>. Да Евгенијевић, први српски познати позоришни радник, није био усамљен у свом покушају, већ да је подршку проналазио и у самом Кнезу, говори податак, који Стојковић (1936: 17) наводи, да је 16. септембра 1829. године Евгенијевићу „учитељем здјешњим о театру” исплаћено 200 гроша. На основу бележака о исплатама, Стојковић претпоставља да је у овом позоришту за музичку пратњу био ангажован и Јосиф Шлезингер, који је у то време већ боравио у Крагујевцу као капел-мајстор „Кнежеве банде” (Стојковић, 1936: 17).

Развој српског професионалног позоришта у пуном смислу значења те речи почиње 1834. године, када је Кнез Милош именовао Јоакима Вујића за директора „Књажеско-србског театра”.

Вујић је и раније долазио у Крагујевац, најпре 1823. године када је од Књаза затражио финансијску помоћ за штампање своје књиге што је Књаз тада одбио, да би 1826. изашао у сусрет Вујићу, спонзоришући, према Стојковићу, са 2.000 форинти Вујићев путопис „Новешаго Землеописанија” (Стојковић, 1936: 20). Кићовић претпоставља, на основу исплате од 140 гроша „за театар” да је Вујић, током свог другог боравка 1827. године изводио позоришне приказе за Кнежев двор, чиме се закључује да је у ствари помогао учитељима у припремању представа са школским позориштем (Кићовић, 1960: 17).

Након свађе са Вуком Караџићем и Пером Зубаном, Вујић напушта Србију и Крагујевац, да би се 1834. године по трећи пут обрео у тадашњој престоници и исте јесени бива именован за директора „Књажеско-србског театра” са, према наводима Кићовића, годишњом платом од 120 талира, односно 1.200 гроша (Кићовић, 1960: 17). Иако Стојковић (1936: 21) наводи 1833. годину као време његовог трећег доласка у Крагујевац (позивајући се на сазнања Мите Петровића који је, по свој прилици, погрешно датирао документа о спремању позоришта у Крагујевцу, што Нико-

<sup>2</sup> Ђачке представе су се у Сремским Карловцима, на простору данашње Војводине, а у то време Аустроугарске монархије, приређивале још у 18. веку, а организовао их је руски учитељ Емануел Козачински. Јевгенијевић, с обзиром да је управо у Карловцима завршио један разред Гимназије и Богословију, имао је могућности да ове представе доживи и да их касније организује и у Крагујевцу.



**Слика 1:** Амиџин конак – једини, до данас, сачуван објекат из дворског комплекса кнеза Милоша.

лић (1972: 428) открива увидом у прву књигу Петровићевог дела „Финансије и установа обновљене Србије” из 1897. године), Кићовић тврди, на основу једног Вујићевог саслушања у Панчеву 8. јула 1834. године, као и на основу писма новосадског књижара Георгија Карјаковића Вуку Карацићу у коме пише да је Вујић у септембру 1834. године прешао у Србију, да је у Крагујевац дошао баш 1834. године. (Кићовић, 1960: 16).

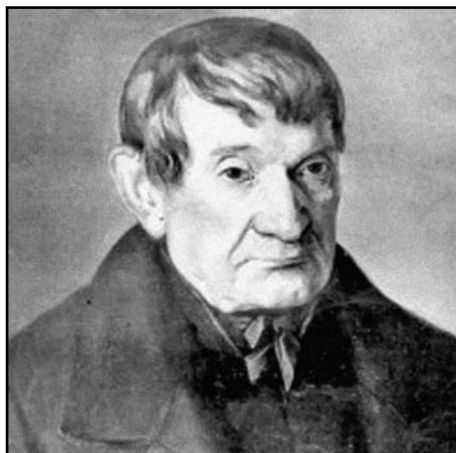
Наредбом кнеза Милоша да се „о народном трошку из ’народне благајнице’ сагради у Типографији, управо од осталих одељења њених, позориште и издржава пристојно” (Стојковић, 1836: 21), започињу радови на преправљању сале штампарије у позоришну салу са бином, партером и ложама. „Завесу и кулисе сликао је Јован молер, први наш позоришни сликар. То је био Јован Исаиловић, синовац Димитрија Исаиловића, првог професора крагујевачке гимназије” (Николић, 1972: 431). За израду опреме и декора од платна, хартије и картона био је задужен први српски књиговецац и издавач, Глигорије Возаровић. За то време, позоришна дружина састављена од „државних млађих службеника, отреситијих и даровитијих ђака и омладинаца занатлијских” (Стојковић, 1836: 22) изводила је представе за Књаза и узак круг његових најближих пријатеља у импровизованом позоришту у Кнежевом конаку.

Прва представа „Књажеско-србског театра” у згради типографије одржана је 15. фебруара (2. фебруара по стармом календару) 1835. године, првог дана Сретењске скупштине<sup>3</sup> која је трајала до 17. фебруара. Поред представе „Фернандо и Јарика” којом је „Књажеско-србски театар” свечано отворен, за време трајања Скупштине, у наредна два дана, приказана су и дела „Бедни стихотворац”, „Бегунац” и „Шнајдерски калфа”.

Николић подсећа да су „Новине србске” 16. фебруара 1835. године донеле вест: „Од како је Сретенска овогодишња скупштина била, од оног доба и за време исте скупштине, увесељава нас г. Аћим Вујић, познаниј србскиј списатељ, представљањем разни игара у позоришном дому (театру), награђеном у здању типографическом” (Николић, 1972: 432).

После Сретењске скупштине, током читаве 1835. Театар није изводио представе, а прва следећа је уприличена 8. фебруара 1836. године за Кнежев рођендан када је приказано дело „Пад Србије под Кнезом Лазаром”, а следећег дана „Ускрс Србије под Кнезом Милошем” у 10 слика. Након ових изведби Театар престаје са радом. Подаци које наводи Кићовић указују да је Вујић пензионисан у септембру 1836. године и да је користио пензију до Кнежевог одласка из Србије, 1839. године.

Што се тиче репертоара, Кићовић пише да су играни само Вујићеви преводи Екартехаузена („Фернандо и Јарика”) и Коцебуа („Ла пејруз”, „Бедни стихотворац”, „Шнајдерски калфа”, „Крешталица” и „Слепи миш”), као и „Бегунац” у преводу А. Загореце (Кићовић, 1960: 20). „Представе које су извођене нису дела великих писаца него малих, али писаца који за предмет својих комада нису узимали дворове и аристократију, него грађански живот средњих сталежа (чиновника, радника, занатлија, трговаца) са њиховом племенитом душом и сузном сентименталношћу какву је неговао Коцебу” (Кићовић, 1960: 20-21).



Слика 2: Јоаким Вујић,  
„ошац србској позоришта”

<sup>3</sup> Сретењској скупштини претходила је Милетина буна 8. јануара 1835. године, у којој је више од 5000 наоружаних људи под вођством Милете Радојковића, великог сердара расинског, дошло у Крагујевац, тражећи од Кнеза, који се тада налазио у Пожаревцу, укидање кулука, доношење закона и ограничење Кнежеве власти. На скупштини је установљен Државни савет и усвојени су устав и закони, чиме је самовољна извршна власт Милоша Обреновића била значајно ограничена и контролисана.



**Слика 3:** Димитрије Црнобарац, глумца у Књажеско-србском театру и каснији министар правде и просвете

Глумци у Вујићевом театру, поред њега самог у главним улогама, били су млађи чиновници и ученици Гимназије. Услед важности овог пионирског позоришног подухвата, Николић наводи имена младића који су играли на даскама првог српског сталног позоришта, а то су били: Петар Радвановић, Тодор Розмировић, Живадин Весовић, Арсеније Милићевић-Луњевица, Јован Мариновић, Сретен Поповић, Филип Христић, Јован Перуничкић, Антоније Мајсторовић, Стеван Груборовић, Милан Давидовић, Стојан Јовановић Цукић и Димитрије Црнобарац (Николић, 1972: 443-444). Црнобарац је по завршетку основних и докторских студија права у Бечу и Паризу, након службовања у министарству правде, био министар правде и просвете и члан Државног савета.

У патријархалном Крагујевцу жене се нису усуђивале да се на позорници, прерушене и маскиране, прикажу пред својим суграђанима, па су у Вујићевом театру мушкарци играли и женске улоге. Тако је, рецимо, Сретену Поповићу припало да игра Јарика у комаду „Фернандо и Јарика”. Задужена за прерушавање младића у девојке била је Јелена Вуковић, Књажева рођака и супруга директора Типографије Адолфа Бермана.

Јовановић подсећа да је природу позоришта условљавала свеукупна друштвена ситуација и време у коме је настало. „У естетском погледу, руковођен праксом неких европских позоришта, али и властитим осећањима о потребама средине у којој је деловао, Вујић је сматрао да је пре свега дужан да изводи један позоришни репертоар који би првенствено уздизао свест гледалаца, дакле, репертоар строго утилитаран, али при том и забаван, репертоар који би могао бити пријемчив публици несвиклој на уобичајене театарске конвенције, прихваћене до тога времена” (Јовановић, 2008: 23).

Стојадиновић подсећа да је музика имала значајан удео Вујићевом позоришту, тим пре што је Кнез Милош неговао изразиту страст према њој. Зато је веома важна улога у формирању Књажеско-србског театра припала Јосифу Шлезингеру, капел-мајстору „Књажеско-србске банде”,

која је, како наводи Стојадиновић имала комплетан састав са око 30 музичара (Стојадиновић, 1975: 29) и која је, према Кићовићу, наступала пре представа и између чинова (Кићовић, 1960: 21). Поред оркестра, основан је и позоришни хор који је суделовао у Вујићевим представама.

Карактеристика ових представа извођених у згради Типографије јесте да им је присуствовао Кнез са породицом и својом пратњом, позвани гости, чиновници, посланици са Сретењске скупштине и тек по који грађанин. У току представе, Кнез и господа седели су на столицама у предњем делу, док је остали део публике заузимао позадински део сале. Улаз на представе није се наплаћивао.

Књажеско-србски театар је основан као државно позориште „са основним карактером правога позоришта: као стална државна установа са сопственом зградом и позоришним уређајем, са директором, државним службеником, глумцима, оркестром, хором и репертоаром” (Кићовић, 1960:23). Баз обзира на то што се Вујићевом театру приписивао дворски карактер с обзиром на његову присну везу са Кнезом, ово је позориште по саставу посетилаца, њиховом друштвеном статусу и пореклу било право народно позориште. Значај овог позоришта у српској историји превасходно је културолошке природе. Међутим, без обзира што се у њему нису приказивала дела за публику са развијеним позоришним укусом, већ је његов репертоар био прилагођен ондашњим условима и потребама, не може му се порицати и извештан уметнички значај.

Иако су поједини писци и историчари тврдили да је Јоаким Вујић, из крајње себичних разлога дошао у Србију и наговорио кнеза Милоша да оснује позориште – јер је био у лошој финансијској ситуацији – његов допринос српском позоришту је немерљив. „За организатора позоришног стварања у Срба био је неопходан хуманиста, просветитељ, полиглот, несебичан, стрпљив идеалиста, позоришно образован интелектуалац, велики родољуб и свакако дуговечан човек који је скоро предестинан за театар. Заправо, човек који ће веровати да и са театром може да се мења позоришни свет. Управо такав човек био је Јоаким Вујић” (Милошевић, 2008: 14).



Слика 4: Јосиф Шлезингер, кавалермајстор „Књажеско-србске банде”

Ђурић напомиње да иако српска историја памти Вујића и као писца школских, поучних, забавних и путописних књига лишених посебне књижевне вредности, његова највећа заслуга за српску културу је рад на оснивању позоришта и писање и прерађивање драмских текстова које је постављао на позорницу. Свестан утицаја које позориште има у процесу просвећивања народа, Вујић као представник позоришног просветитељства био је пре свега предан и пожртвован културни делатник и отац српског позоришта (Ђурић, 1960: 9-12).

## 2. Театар Атанасија Николића

Убрзо након престанка рада позоришта, установе које су Крагујевац чиниле престоницом полако се једна за другом селе у Београд, да би 1841. године, у време владавине Кнеза Михаила, садашња престоница постала главни град Србије. Зграда Типографије у којој се налазио Књажеско-србски театар је испражњена и у њу се уселила Гимназија у чијим просторијама 1840. године Театар обнавља рад под руководством Атанасија Николића, ректора Лицеја и професора математике и цртања, „који се и пре доласка у Крагујевац бавио организацијом позоришних



Слика 5: Атанасије Николић, обновитељ крагујевачког позоришта и ректор Лицеја

представа у Војводини” (Стојадиновић, 1960: 34). Стојадиновић примећује да доступна грађа прећуткује присуство Јована Стерије Поповића који је у то време живео у Крагујевцу и предавао „православне науке” на Лицеју, па се претпоставља да је сарађивао са Николићем на обнављању Театра. У обновљеном Театру, како пише Мишић, постављане су „пастирске игре” и „еклоге” по Мармонеловој приповеци коју је превео Доситеј Обрадовић, а која је премијерно изведена 16. септембра 1840. године у част рођендана Кнеза Михаила Обреновића, праћена музиком Јосифа Шлезингера (Мишић, 2015: 3). Атанасије Николић је написао комад „Женидба цара Душана”, који је приказан у новембру исте



године, а новитет у односу на представе Вујићевог позоришта је наплата улазница, од чега је приход ишао у корист ђачког фондуса, јер је представа изведена у Гимназији (Стојадиновић, 1960: 34).

Николићева трупа је 1841. припремила и одиграла у Београду Стеријин комад „Смрт Стевана Дечанског” и заједно са Лицејем и престолицом прешла у Београд, у „Театар на Ђумруку” који је радио до 1842. године.

### 3. Добровољно позоришно друштво

У годинама које су следиле Крагујевац се навикавао на нови, деградирани положај паланке, коју је, оставши без престоничких погодности, карактерисао успорен развој. Стојадиновић (1960: 35) бележи да је Крагујевац 1846. године имао преко 2.000 становника и око 600-700 кућа.

Друштвени и културни живот Крагујевца почиње да се буди 1847. године, оснивањем „Читалишта” и Добровољног позоришног друштва које је основано 1850. године. С обзиром да „Новине Србске”, тада већ увелико у Београду, нису доносиле вести о културним дешавањима у граду, претпоставка је да су активности друштва биле ретке. Стојадиновић пише, на основу доступних докумената, да је Друштвом руководило седмочлано „Правствитељство” које су чинили најугледнији становници Крагујевца (Стојадиновић, 1960: 35). Остаје непознаница где је Друштво првих година приказивало представе, пошто је зграда Типографије тада била преуређена у затвор.

Након бројних апела упућених властима, Друштво се 1856. године усељава у своје просторије. Стојадиновић претпоставља да се Друштво уселило у зграду каснијег локала „Илица” која је све до 80-их година 19. века била главна позоришна сала у Крагујевцу, а која је срушена приликом бомбардовања у Другом светском рату, 1944. године. (Стојадиновић, 1960: 36).

Према доступним подацима, зна се да се Друштво издржавало од чланицина, улазница и добровољних прихода, а повремено је добијало помоћ и од власти. Тако је Друштво, у знак захвалности кнезу Александру, приликом његових пролазака кроз Крагујевац, њему у част, изводило приредбе.

Иако се рад Добровољног позоришног друштва протеже кроз другу половину 19. века, „Новине Србске” су свега у неколико наврата писале о активностима овог театра. У мају 1850. године доносе вест да је Друштво приказало спев „Краљевић Марко и Арапн” Атанасија Николића, у фебруару 1856. године да је изведена „Покондирена тиква” Јована Стерије Поповића и да су у августу 1857. године изведене три представе, у част доласка Кнеза и Књегиње (Стојадиновић, 1960: 36). Мишић наводи да је

Друштво прву представу извело 5. фебруара 1850. године и да је у питању био комад „Бој на Косову” Јована Стерије Поповића. За ову представу, забележено је, биле су продате 264 улазнице, а због великог интересовања публике, убрзо је изведена још једном (Мишић, 2015: 4)

Добровољно позоришно друштво радило је у периоду када је Крагујевац, после привредне и културне замрлости, постајао обласни административни просветни центар. У том периоду град је доживео нагли индустријски, урбанистички и друштвени развој. У Крагујевцу је 1851. године основана Тополивница, која ће касније прерасти у Војно-технички завод, чији је директор био мајор француске војске Шарл Лубрије, чиме су Србија, па самим тим и Крагујевац, успоставили снажне везе са модерном Европом и прикључили се технолошком напретку. Прва занатлијска школа која је омогућавала планско систематско образовање кадрова потребних војној фабрици основана је 1854. године, као и Радничка болесничка каса – претеча савременог пензијског осигурања.

Убрзан технолошки развој био је праћен миграцијама. У град је долазило много мајстора, радника, чиновника и ученика, па се број становника у Крагујевцу попео за преко 4.000 (Стојадиновић, 1960: 37). У таквим условима Друштво је било носилац културних активности града. „Значајан допринос у раду Друштва дали су Владислав Каћански и Радован Пејић. За својих преко 40 година постојања Добровољно театрално друштво извело је преко 350 представа. На њиховом репертоару налазила су се махом дела тада популарних домаћих писаца: Атанасија Николића, Лазе Лазаревића, Мојсија Живковића, Василија Јовановића...” (Мишић, 2005: 4).

#### 4. Ера путујућих позоришта и Позоришног друштва „Слога”

После гашења Друштва, у град су долазила бројна путујућа позоришта. У таквим условима, крајем 19. века, у Крагујевцу се оснива Позоришно друштво „Слога” које је у свом ансамблу, поред радника Војно-техничког завода, интелектуалаца, занатлија и трговаца имало и неколико професионалних глумаца. Према подацима које наводи Стојадиновић, „Слога” је изградила „Арену” – позоришну зграду са позорницом, гледалиштем, гардеробом и магацином, у коју је могло да стане око 300 посетилаца. Од 1895. године Друштво је изводило три до четири представе недељно, па је до маја 1898. године, када је угашено, укупно изведено 240 представа, рачунајући и оне које су приказивале у познатим, великим градским кафанама „Таково” и „Парк”. Оскудни подаци говоре да је репертоар овог Театра подсећао на репертоар путујућих дружина које су у годинама без сталног позоришта, посећивале Крагујевац (Стојадиновић, 1960: 38).

Након што је Позоришно друштво „Слога” престало са радом, у Крагујевац су, као и у ранијим периодима без матичног театра, долазиле разне трупе и позоришта из других градова. Из овог периода, као најзначајнија посета издваја се гостовање нишког позоришта „Синђелић” које је у Крагујевцу изводило представе од 2. маја до 20. јуна 1898. године. Стојадиновић подсећа да је ово гостовање важно због тога што је као гостујући члан нишког ансамбла наступио и тада најуспешнији српски глумац Михаило Исаиловић, члан нирнбершког позоришта који је иза себе имао бројна ангажовања широм Европе, као и будући великан српског глумишта Добрица Милутиновић. (Стојадиновић, 1960: 40). Позориште „Синђелић” редовно је гостовало у Крагујевцу до 1912. године.

Мишић у свом тексту наводи постојање позоришне трупе „Србадија”, основане 1898. године „са циљем да се бави приређивањем позоришних представа за јавност и да шири позоришну уметност код грађана вароши крагујевачке. Њен руководилац био је Димитрије Нишалић, а на богатом и разноврсном репертоару „Србадије” који је игран у кафани „Пивница” били су типични хит комади са преласка 19. у 20. век, као што су: „Максим Црнојевић”, „Лукреција Борција”, „Риђокоса”, „Коштана”, „Тодор од Сталаћа”, „Пут око света”, „Царев гласник”, „Никина кућа...” (Мишић, 2015: 6).

За време Првог светског рата крагујевачки ђаци основали су „Ђачко позориште”, које се још звало и „Икино позориште”, по једном од глумаца – ученику Илији Јовановићу Ики, у чијем су се дворишту и приказиване представе. Приход од улазница које су коштале један сексер, био је намењен сиромашним ученицима Гимназије. По завршетку Великог рата у Крагујевцу је основано позориште „Гундулић” које је након једне године рада пресељено у Београд.

## 5. Период до краја Другог светског рата

У Крагујевцу је 1924. године почело да ради „Академско позориште” у коме су играли крагујевачки интелектуалци и талентовани аматери. Позориште је ангажовало београдске редитеље и глумце, што је утицало и на висок уметнички ниво постављања и извођења представа. Услед финансијских потешкоћа, ово позориште је угашено 1929. године, а његови чланови се придружују се позоришту „Матица” у оквиру соколске организације<sup>4</sup> на чијем је челу био Милоје Павловић. Мишић пише да је позоришним одсеком руководио „муслимански војни свештеник Сафет Хазнадаревић. За рад овог позоришта заслужни су и касније познати глумци попут чи-

<sup>4</sup> Зграда Соколског дома у коме је било смештено позориште „Матица” и данас је дом Књажеско-српског театра.

ка Пере Ненковића, Свете Васиљевића, Илије Ђукнића... а на репертоару су били: „Разбојници”, „Госпођа министарка”, „Карлова тетка”, „Ревизор”, „Хајдук Станко”, „Девојачка клетва...” (Мишић, 2015: 8).

Стојадиновић наводи податак да су 1930. године радници Војно-техничког завода основали Позориште Радничке колоније у насељу Стара радничка колонија, које је радило до 1941. године, а које из финансијских разлога постаје филијала соколског позоришта (Стојадиновић, 1960:40).

Након бројних апела, молби, дописа и захтева, на иницијативу Бранислава Нушића и утицајних пријатеља позоришне уметности, у Крагујевцу је 1935. године основано професионално Градско позориште којим је руководио Риста Спиридоновић, угледни позоришни радник, а прва премијера коју су глумци овог татра извели била је Нушићев „Свет”. До 1. маја 1936. године позориште је приредило 38 премијера. Но, непуну годину касније, Позориште се услед материјалних потешкоћа налазило пред гашењем. „Онда је нађена солуција: постало је филијалом Позоришта Дунавске бановине, са седиштем у Крагујевцу... Као такво, обилазило је целу дунавску бановину, проводећи ипак највећи део сезоне, два-три месеца, у Крагујевцу” (Стојадиновић, 1960: 40). Позориште је престало са радом 1941. године.

„Пропагандно одељење окупационих власти у Соколском дому у пролеће 1942. основало је Српско народно позориште Округа крагујевачког. Пензионисани глумац Илија Јовановић, популарно назван од публике и колега Чика Ика, водио је крагујевачко позориште, за то време, на чудан и загонетно успешан начин. Наиме, иако је све време трпео велике притиске немачких власти, Чика Ика је успевао да избегне репертоар какав су Немци наметали српским позориштима користећи их за пропаганду” (Мишић, 2015: 10), па су се на сцени изводили комади домаће класичне књижевности.

## 6. Народно позориште у Крагујевцу и Театар „Јоаким Вујић”

У новембру 1944. године, одмах по ослобођењу од Немаца, при Окружном народно-ослободилачком одбору формиран је Одбор за позориште који у року од неколико дана оснива прву позоришну управу која се настанила у скромној згради бившег Соколског дома (Петровић, 1960: 47-49). За првог управника Народног позоришта, формираног од чланова Српског народног позоришта Округа крагујевачког из времена окупације, постављен је Војислав Ђурић, а за драматурга Боривоје Глишић.

Стојадиновић подсећа да је првобитни ансамбл имао 14 глумаца и два редитеља. Прва представа коју је ово позориште извело била је „Велика битка”, написана у спомен на стрељање цивила у Шумарицама 21. октобра 1941. године, а приказана је 23. децембра 1944. године, да би

неколико деценија касније тај датум био одређен као Дан театра. У овој представи се, тада као ђак и статиста, појављује и бард српског глумишта Љуба Тадић (Стојадиновић, 2005: 10).

У првим послератним годинама, репертоаром крагујевачког Народног позоришта доминирали су социјал-реалстички комади претежно совјетских писаца, и текстови са темама из НОБ-а. Након политичког удаљавања Југославије од Стаљина и Совјетског Савеза 1948. године, у позоришту се поред текстова са ратном тематиком, уместо руских пролетерских текстова, драматизују дела домаће и класичне књижевности.

Мишић подсећа да је послератно позориште изнедрило читаву плејаду врских позоришних уметника који су своје каријере наставили у Београду, као што су: Микица Науновић, Васа Пантелић, Љуба Тадић, Мија Алексић, Слободан Цица Перовић, Бранислав Цига Јеринић, Жика Петровић, Радослав Павловић, Сима Бата Јањићијевић, Драгомир Бојанић Гидра, Љиљана Крстић, Растко Тадић, Богољуб Боба Динић, а у новије време и Раде Марјановић, Горица Поповић и Миодраг Андрић, познатији као Љуба Мољац (Мишић, 2015: 12).

Почетком 50-их година крагујевачко позориште бројало је преко 40 глумаца предвођених дипломираним редитељима Миленком Маричићем, Димитријем Ђурковићем, Јосипом Лешићем и Мињом Дедићем.

Стојадиновић наводи важност позоришне сезоне 1953/54. у којој је „Политика“ извештавала да је крагујевачко Народно позориште са освеженим ансамблом, редитељима и глумцима са Академије за позоришну уметност у Београду, у нову сезону ушло са савременим делима, углавном домаћим, од којих се нека изводе по први пут у нашој земљи (Стојадиновић, 1975: 25). У овој сезони управа Позоришта је имала у плану оснивање Камерног експерименталног театра или Малог собног позоришта које би било намењено младим ауторима, а уз то и Дечјег пионирског позоришта у коме би настуипала деца-ђаци под руководством и уз помоћ чланова драме. (Исто) Стојадиновић подсећа да је оснивање Камерног театра остало само на нивоу плана, као и покретање Листа позоришног, док је пионирско позориште отворено, али је припремило само једну представу, драматизацију дела „Дечаци Павлове улице“ (Стојадиновић, 1975: 41).

На крају ове сезоне Позориште је адаптирано, добило је модерну позоришну дворану са висећим плафоном и индиректним светлом, а у сали је активирано грејање на струју. Већ следеће сезоне у Позоришту је основана Мала сцена, а прва представа на њој је изведена 23. октобра 1957. године. У питању је био комад Павела Хануске „Да ли је туда прошао млади човек?“.

Од оснивања Народног позоришта у Крагујевцу, управа и ансамбл, потпомогнути руководством града, унапређивали су рад Театра са ве-

ликим еланом. Међутим, крај 50-их био је веома тежак за позоришне куће у Србији, које су представљале финансијски терет општинским управама, нарочито у мањим местима, па су се позоришта почела полако гасити. Слична судбина претила је и крагујевачком позоришту које је од оснивања представљало терет за локалну привреду.

Стојадиновић у свој књизи преноси да је „Политика” 5. марта 1959. године донела вест о одлуци Народног одбора Среза крагујевачког о затварању позоришта због немогућности да се издвоји 21 милион динара дотације потребне за функционисање Театра, мада ни та сума не би могла да обезбеди његов нормалан рад. Након ове одлуке Позориште је формирало делегацију која је у Београду посетила највише државне функционере и алармирала позоришну јавност, што је резултирало одлуком Републичког извршног већа да се одлука НО среза повуче и да се позоришту, због његовог значаја за културни живот среза, омогући даљи рад (Стојадиновић, 2005: 67-68). Да је оваква одлука била једина исправна, потврђује и податак из исте те сезоне, да су чланови ансамбла крагујевачког позоришта били први позоришни радници изван Београда који су добили награде Удружења драмских уметника СР Србије. Глумица Мила Стојадиновић награђена је за женску улогу Госпође Франк у комаду „Дневник Ане Франк”, док је за режију, диплому добио Миодраг Гајић. Ова два признања су уједно и прве награде за чланове крагујевачког позоришта ван Крагујевца.

У годинама које су следиле Народно позориште из Крагујевца отворило је неколико сталних сцена у мањим местима Шумадијског округа, а 1965. године Народно позориште мења име у „Позориште Јоакима Вујића”.

На иницијативу крагујевачког позоришта коју су подржали и театри из централне Србије, покренути су одлуком Секретаријата за културу Србије 1965. године Сусрети професионалних позоришта Србије „Јоаким Вујић”, замишљени да се одржавају сваке године у другом „позоришном” граду поменутог региона. Стојадиновић бележи да су први Сусрети приређени у Зајечару од 2. до 10. маја и да је на њима крагујевачки театар наступио са представом „Смрт Уроша V”, Стефана Стевановића (Стојадиновић, 1960: 109).

Крај седме деценије 20. века донео је велике проблеме Театру. Наиме. 3. јануара 1969. године у позоришту је избио пожар, након чега је ансамбл одржавао пробе у оближњем Дому омладине. Стојадиновић наводи да је позориште до краја сезоне радило као путујући ансамбл гостујући у местима широм Југославије, у којима је извело преко 150 представа, пред више од 70.000 гледалаца, те је тако стекло надимак „Позориште на точковима”. Те године Народно позориште из Крагујевца први пут је гостовало у иностранству, у Чехословачкој, на позив једног од најстаријих тамошњих позоришта, „Јарослав Прухи” из Кладна (Стојадиновић, 2005: 134).

Иако се након пожара озбиљно приступило плану да позориште добије нову зграду, од те идеје се, због великих финансијских издатака, убрзо одустало, па је одлучено да се позориште адаптира како би се направио што удобнији и савременији театар.

Стојадиновић подсећа да је адаптирана зграда Позоришта отоврена 19. јуна 1970. године комедијом „Кавијар и сочиво” Скарначија и Трабузија, у режији Александра Ковачевића. Овај датум је важан за крагујевачко позориште јер је тада реализована идеја коју је деценију раније предложио Борислав Глишић, да се Позориште преименује у Театар „Јоаким Вујић”. Глишићеву идеју је обновио Милан Ђоковић, књижевник из Београда.

„Своје златно раздобље Театар „Јоаким Вујић” доживљава у седмдесетим годинама прошлог века. Представа Димитрија Тадића „Прозивка за вечност” у режији Бодe Марковића, 1974. године учествује у селекцији „Стеријиног позорја” у Новом Саду. То прво учешће једног позоришта из Србије ван Београда на најеминентнијем позоришном фестивалу у СФРЈ потврђено је и специјалном Стеријиним наградом за најбољу представу. Селектор Стеријиног позорја ће и 1978. године поново позвати једну представу крагујевачког театра у Нови Сад. Били су то „Наши синови” Војислава Јовановића Марамба у режији Мирослава Беловића” (Мишић, 2015: 15). Мишић подсећа да је Театар 80-их година 20. века остваривао велике успехе на Суретима „Јоаким Вујић”, Данима комедије и другим српским позоришним манифестацијама, на којима су представе и појединци освојили преко 60 награда републичког ранга. (Исто: 16)

## 7. Књажевско-српски театар

Од 15. јануара 2007. године Одлуком Управног одбора Позоришта, а уз потвду Скупштине Града, Театар „Јоаким Вујић” променио је име и вратио првобитни назив „Књажевско-српски театар”, а три сцене у саставу Театра назване по познатим позоришним радницима који су били ангажовани у њему: Велика сцена Јоаким Вујић, Мала сцена Љуба Тадић и Поетско-музичка сцена Мија Алексић.

Данас је крагујевачки „Књажевско-српски театар” модерна позоришна кућа које је стални домаћин два важна фестивала: „Јоаким феста” и „Јоаким Интер Феста”. Поред својих основних активности, Театар је покренуо и издавачку делатност која обухвата позоришну ревију „Јоаким” и едиције „Јоакимови потомци” и „Премијера”, а у оквиру позоришта делује и Галерија „Јоаким”.

Од 2004. године, „Књажевско-српски театар” је стални домаћин „Јоаким феста”, Фестивала најбољих позоришних представа Србије по



Слика 6: Звезда „Књажевско-српској театра” и биста Јоакима Вујића (десно)

текстовима домаћих аутора. Крагујевачко позориште од октобра 2006. године домаћин је и „Јоаким Интер Феста”, међународног позоришног фестивала малих сцена.

На првом овом фестивалу 2006. године, изведено је тринаест представа из шест земаља: Енглеске, Румуније, Словеније, Хрватске, Црне Горе и Србије. Жири је за најбољу представу прогласио комад „Окамењени принц” Хенинга Манкела у извођењу Малог позоришта „Душко Радовић” из Београда. Убрзо по покретању „Јоаким Интер Фест” постао је фестивал од посебног значаја за Србију, због чега је од 2010. године члан две међународне позоришне мреже: Нове европске позоришне акције NETA, (*New European Theatre Action*) и Међународне позоришне мреже светских позоришта InterAct, (*World Theatre Network InterAct*).

Крагујевачки театар је 2005. године поводом обележавања 170 година од оснивања првог сталног српског позоришта покренуо издавање позоришне ревије „Јоаким” чији је циљ да документује сва дешавања везана за Театар.

У оквиру издавачке делатности из Театра излази и едиција „Јоакимови потомци” која доноси књиге посвећене добитницима награде „Статуета Јоакима Вујића”, у ауторској, биографској и аутомонографској форми, а прва књига из едиције била је истоименог назива – „Јоакимови потомци”,



аутора Феликса Пашића, издата 2006. године, и у њој су представљени сви добитници „Статуете Јоаким Вујић” од 1985. до 2005. године.

На Дан Театра, који се обележава 15. фебруара, када је у Књажеско-србском театру 1835. године одиграна прва представа, најеминентнијим позоришним делатницима крагујевачког позоришта уручује Статуету Јоаким Вујић (додељује се за изузетан допринос развоју позоришне уметности Србије), Прстен са ликом Јоакима Вујића (за изузетан допринос развоју Театра и афирмацији његовог угледа у земљи и иностранству) и Медаљон са ликом Јоакима Вујића који се додељује за помоћ при унапређењу рада Театра и остваривање програмских циљева, као и промоцију позоришта у ширем региону. Аутор Статуете Јоаким Вујић је Никола Кока Јанковић, рођен у Крагујевцу 1926. године, академски вајар и члан Српске академије наука и уметности.

На свечаности поводом 180 година од оснивања „Књажеско-србског театра”, 15. фебруара 2015. године, Статуета Јоаким Вујић додељена је Факултету драмских уметности Универзитета уметности у Београду и драмској уметници Дари Џокић. Прстен са ликом Јоакима Вујића уручен је костимографкињи Народног позоришта из Ужица Снежани Ковачевић, а Медаљон са ликом Јоакима Вујића Министарству културе и информисања Републике Србије. Годишње награде Театра припале су глумици Катарини Митровић Јанковић за улогу у представи „Преваранти у сукњи” и Драгославу Танасковићу, музичком уреднику и композитору за музику у представи „Зелени зраци”.

Свечаност је употпунила изложба фотографија „Култне представе крагујевачког Театра” у Галерији Јоаким, а на сцени „Јоаким Вујић” изведен је колажни програм „Јоакимови потомци” у оквиру кога су приказани фрагменти из седам представа крагујевачког позоришта, рађених по делима домаћих аутора.



**Слика 7:**  
*Статуета Јоаким Вујић,*  
*дело академика Николе*  
*Коке Јанковића*

### Закључак

Оснивањем првог сталног позоришта у Србији, „Књажеско-србског театра” 1834. године, Крагујевац и Србија нашли су се на позоришној мапи Европе. Иако су иницијални покушаји окупљања ђачких позоришних дружина забележени читаву деценију раније, формирање крагујевачког позоришта означило је почетак позоришног живота у Србији који се до данас без престанка развија. Захваљујући Јоакиму Вујићи, али и културним радницима и визионарима попут Адолфа Бергмана, директора Типографије и Јосифа Шлезингера, капел-мајстора „Књажеско-србске банде”, у Крагујевцу је, 15. фебруара 1835. године изведена представа „Фернандо и Јарика”, чиме је озваничен настанак позоришне уметности у модерној Србији.

После престанка са радом „Књажеско-србског театра”, све до краја Другог светског рата крагујевачко позориште је у више наврата основано и гашено, осим у случају Добровољног позоришног друштва чије је постојање обележило другу половину 19. века. Позоришни живот града, у годинама без сопственог театра, био је испуњен гостовањима многих путујућих и сталних позоришта

Након пензионисања Јоакима Вујића 1836. године, у наредних пет година Крагујевац је био без свог тетатра који обнавља рад 1840. године под руководством Анастасија Николића, професора математике и ректора Лицеја, а који се након једне године, заједно са престпницом, сели у Београд.

Иако се рад Добровољног позоришног друштва протезао од 1850. године па до пред крај века, новине које су извештавале о културним догађајима у граду свега неколико пута поменуле су активности овог позоришта. Позоришно друштво „Слога”, које је постојало свега три године, 1895. до 1898. године, извело је 240 представа које су игране три до четири пута недељно.

У наредним годинама Крагујевац није имао стални театар, осим неколико спорадичних покушаја попут позоришне труше „Србадија” „Ђачког позоришта” и позоришта „Гундулић” које се након једне сезоне преселило у Београд. Академско позориште, у коме су играли крагујевачки интелектуалци и аматери основано је 1924. године. Позориште је ангажовало београдске редитеље и глумце што је утицало на висок уметнички ниво постављања и извођења представа. Само пет година касније, ово позориште је услед финансијских проблема угашено, а његови чланови се придружују позоришту „Матица” при соколској организацији. Радници Војно-техничког завода основали су 1930. године Позориште Радничке колоније у насељу Стара радничка колонија, које је радило до 1941. године, а из финансијских разлога постало филијала соколског позоришта.

Након бројних апела, на иницијативу Бранислава Нушића и утицајних пријатеља позоришне уметности, у Крагујевцу је 1935. године основано професионално Градско позориште које је до 1. маја 1936. године приредило 38 премијера. Исте године, Позориште се услед материјалних потешкоћа налазило пред гашењем, па је као резултат компромиса постало филијала Позоришта Дунавске бановине, са седиштем у Крагујевцу.

Српско народно позориште Округа крагујевачког основано је у пролеће 1942. године, а већина његових глумаца чинили су први ансамбл послератног Народног позоришта, оформљеног одмах по ослобођењу, у новембру 1944. године.

Ако је термин којим би се могао описати рад позоришта у Крагујевцу до 1944. године „несталност”, онда од тада, па до данас, реч „континуитет” најбоље одсликава рад ове културне установе. Мењајући име, најпре 1970. године у Театар „Јоаким Вујић”, а потом 2005. године враћајући првобитни назив „Књажевско-српски театар”, позориште у Крагујевцу је, уз све недаће које су га сустизале, попут великог пожара 1969. године, временом обогаћивало свој уметнички репертоар и оснаживало свој утицај на културно-уметничкој сцени Србије. Управо због локалне, регионалне и републичке важности које Позориште има, оно је избегло затварање које му је претило услед високих трошкова одржавања.

Данас је „Књажевско-српски театар” важна културна институција у земљи која, поред основних активности, има развијену и издавачку делатност, а награде које ово позориште додељује, попут Статуете Јоаким Вујић, у рангу су најпрестижнијих позоришних признања, чији су добитници најеминентнији позоришни прегаоци и установе образовања и културе са јаким утицајем на развој српског позоришта.

Као иницијатор Фестивала професионалних позоришта Србије и као домаћин „Јоаким Феста” и „Јоаким Интер Феста”, Књажевско-српски театар и 180 година од подизања прве завесе наставља да буде стожер окупљања позоришних уметника Србије.

### Литература:

- [1] Бурић, Војислав (1960): „Личност и дело Јоакима Вујића”, *Зборник радова „125 годишњица Књажеско-србској шеатра”*, Крагујевац: Одбор за прославу (стр. 7-12).
- [2] Јовановић, Рашко (2008): „Књаза Милоша театар”, *Зборник радова са округлој сшола одржаной 12. П 2005. године у Крагујевицу, поводом 170 година оснивања Књажеско-србској шеатра „Јоаким Вујић – ошац сриској позорииша”*, Крагујевац: Град Крагујевац (22-31).
- [3] Кићовић, Мираш (1960): „Позориште Јоакима Вујића у Крагујевицу”, *Зборник радова „125 годишњица Књажеско-србској шеатра”*, Крагујевац: Одбор за прославу (стр. 13-23).
- [4] Милошевић, Тијана (2008): „Јоаким Вујић”, *Зборник радова са округлој сшола одржаной 12. П 2005. године у Крагујевицу, поводом 170 година оснивања Књажеско-србској шеатра „Јоаким вујић – ошац сриској позорииша”*, Крагујевац: Град Крагујевац (14-20).
- [5] Мишић, Зоран (2015): *180 година Књажевско сриској шеатра Крагујевац*, Крагујевац: Књажевско-српски театар.
- [6] Николић, Милен (1972): „Јоаким Вујић и Књажеско-србски театар”, *Кораци*, 7-8, Крагујевац: Светлост (417-452).
- [7] Стојадиновић, Рајко (1960): „Сто година позоришног живота у Крагујевицу (1840-1940)”, *Зборник радова „125 годишњица Књажеско-србској шеатра”*, Крагујевац: Одбор за прославу (стр. 33-45).
- [8] Стојадиновић, Рајко (2005): *Крагујевачко позориише: 1835-1951*, Крагујевац: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Крагујевицу.
- [9] Стојадиновић, Рајко (2005): *Крагујевачко позориише: 1951-1984*, Крагујевац: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Крагујевицу.
- [10] Стојковић, Боривоје (1936): *Историја сриској позорииша*, Ниш: Графика.

### Вебографија:

- [1] <http://www.joakimvujic.com/> (10. септембар 2015. године)
- [2] <http://www.muzej.org.rs/> (10. септембар 2015. године)
- [3] Симовић, Невена: *Промиишлена уйошреба културној наслеђа у циљу развоја креативних индустрија: сшудија случаја Војно-техничкој завода у Крагујевицу*, 03.09.2014. <http://www.kreativnaekonomija.com/2014/09/03/promisljena-upotreba-kulturnog-nasleda-cilju-razvoja-kreativnih-industrija-studija-slucaja-vojno-tehnickog-zavoda-kragujevcu/> (9. септембар 2015. године)

Aleksandar Štajn, MA  
 Music School „Dr Miloje Milojević”  
 Kragujevac

## KNJAŽESKO-SRBSKI THEATRE – THE FIRST PERMANENT THEATRE IN SERBIA

*Summary:* Founded as „Knjažesko-srbski theatre” in the capital city of the Principality at the time, the Theatre in Kragujevac has shared the destiny of its city, Serbian culture, society and the state so far. The relocation of metropolis in Belgrade, the lack of continuity of development of the country, its growth and declines resulted in permanent process of foundations and closings of the Theatre in Kragujevac, as a donated cultural institution. According to the chronicles of the theatre it can be concluded that favourable social-economic ambience enriched the repertoire and encouraged the enthusiasm of the theatre employees, while on the other hand, financial problems resulted in the interruption in work of the previously established theatre. However, thanks to persistence and talent of theatrical artists and directors from Kragujevac, and the respect and significance of this theatre in cultural life of the city and country, a hundred and eighth anniversary of the first theatre in Serbia is celebrated nowadays. This paper presents a chronological review of important events and circumstances which influenced the foundation of modern theatre with rich artistic repertoire.

**Key words:** KNJAŽESKO-SRBSKI THEATRE, THEATRE „JOAKIM VUJIĆ”, THEATRE, KRAGUJEVAC, HISTORY OF THE THEATRE.

